

בעקבות ההעפלה

א

איך אפשר לקבוע הארץ ראשיתה של עליה ביבית? איך אפשר לקרוא בשמותיהם של אלה אשר הגיעו את היסוד לאותו כוח מאורגן, המוסד מעליה, שהיה ברבות הימים למצפן לעם בתקופה של התמוטטות הקרקע מתחת רגליו?

מבחינה היסטוריה אפשר, במובן, לומר כי התירת העם לציון בכל הדרכים ראשיתה מאז קונן הנביא: "על הגדות בבל שם ישבו גם בכינוי"; מאז שר המשורר: "ציון הלא תשאלו שלום אסיריך". בל עוליה רגל לארץ ישראל בבל דור ודור, שקיבל על עצמו יטודיך שאין לתארם במשך חודשים ושנים, ובלבד שיוכה לדרך על אדמת הקודש, נימנה עם מתייהמור לכוח המוסרי הארץ שנתגלה בעליה בית. וכל גל של עליה, שהתפסקה על שפרי הארץ הנעולים, הוסיף לבנה לבנון מוסר העליה, הרפורד למן המסר ועד הספחות במבלהעם ובמשאת נפשו לגאולה.

תום החזון של ההעפלה מתמשך מאז שירת ר' יהודה הלוי: "ויש דומה לרקיע כעיני. שניהם אנ שני ימים חשושים ובינותם לבני ים שלישי...". חוט זה מוליך אל דברי ר' נחמן מברצלב לפני כמהה וששים שנה: "לאן שאני נוסע — אני נוסע לארץ ישראל. הוא שורר בקריאת משורר התחיה: "על אף השמים וחתמתם — הגנו ועלינו..." (ת. נ. ביאליק).

שלשלת ההעפלה לא פסקה מעולם. מאז תורבן הבית לא חללו ארחותיהם של עולי-רגל לארץ הקודש בכל דוד ודוד קמו יחידים, נועזים ונלהבים, אשר השליכו נפשם מגד וגסלו על עצמם טבל ויסורים איך יקץ צאתם בדרכים לא סלולות, ביבשה ובים, לבקש את ארץ חלומם ולחונן עפרה. מהם שהגיעו לאחד נהיה חשושים במשך חודשים ושנים, ומהם שבשלו בדרך. בלא כל אלה שחתרו להגיע לארץ ישראל העלו דבריהם על הכתב. אף על פי כן, משוכצים בספרות העברית גנוי אצדות של סיפורים ותואורים, בפרוזה ובשיר, מהוי המצעות הללו בכל דור ודור. כאשר בא המופר דוד פרישמן לתאר מסעו באגיה לארץ ישראל, הוא משנן אחד משיריהם של ר' יהודה הלוי ומוסיף: "איש יהודי כתב אותו לפני שמונה מאות שנים... וגם הוא, היהודי הזה, נסע לארץ ישראל — במגני היום... מי יודע, אולי מטולג המים הזה, אשר עליו נושאת אותי אניתי ממצרים, אותו גרה גם אניתי הוא". וכאשר באו חלוצים מבני דורה למאבק בארץ ישראל, לאחר מאות שנים, לקרוא בשם אחת מסיפורת הכתרת, אשר שולחו בלילות חושך לחופי הארץ הנבססת — זכרו אותו "איש יהודי ויקראו למפינה בשם "יהודה הלוי", ובך לא נותקה שלשלת דורות המעפילים.

ספרות ההעפלה לארץ ישראל רצופה תיאורים מעליית הרמבים בשנת 1164, מעלייתו של יהודה אלחריזי ב'1218, מעליית הרמב"ן ב'1267 ור' משולם מחלסיה ב'1481. יש תיאורים מנסיעת שבת צבי לארץ ישראל בשנת 1662 ויהודה חסיד והבורות מנולין בשנת 1700 — שלושים ואחת משפחות אנשים ונשים וטף, "יהיה יותר ממאה נפש ללכה לארץ המבטחת". בעש"ט (ר' ישראל בעלישם-טוב) יצא ולא הגיע בעטייה של סעדה בים. אותו זמן בערך יצאה לרחץ שירתו של ר' עובדיה מברטנורא (1708), אשר טולטלה גם היא בסערה. "הולחם אול מכלינו ולא היה קום ונפשנו קנה ונבחר מות מחיים... וביד בל אחד מאתנו היה דלימים למלאות ולהריק מן האגיה אל הים... ובדומה בעינינו היינו ממלאים איש כליו עד ריחם ד' ברוב חסדיו...". גם על שירתו של ר' נחמן מברצלב (1797) לא פסחה הסערה, והיו צועקים כולם "אל ה', והיה לילה אחד כנו יוסהיפורים ממש...". ירושמי הסערת וסכנות הדרכים ניבירים גם בזכרונות יהושע ילין (אביו של המתין והבלשן דוד ילין ז"ל), שסיפר על עליית אביו ומשפחתו לארץ בשנת 1834, בעקבות נדד אשר נדד, יען כי לא ילדה לו אתו בניים זכרים ורק בת אחת הביאה לעולם.

באותה תקופה לא היה עדיין צורך בתעודת-ביסיה לתחומי הממלכה העותומנית בל-עיקר. ואולם בשנת 1878 חקק מתאום "השער העליון" של קושטא חוקים חרשים בעיני פמטרטים ואשרות-ביסיה ובן הנהיג ביקורת על בתיהמלון ורישום רריהם. ועם ראשית זרם העליה היהודית לארץ ישראל, בעקבות הפרעה שפרצו בערי דודס-רליסיה בשנת 1881, לאחר רצח הצאר אלכסנדר השני, הפעילה הממשלה התורכית חוקים אלה.

זכרונות עלייתם של בני-ביל"ו (1882) וכן סיפורי העליה ההמונית בימי סיומקין (1891) שוררים בהוי "הפתקה האדומה", והיא תעודת-כניסה ארעית, שנועדה מעיקרה לעולי-רגל למקומות הקדושים וניתנה תמורת תשלום מסוים למקדי השרות במל, לאחר שהוספק בידיהם דרכונו של העולה. הוי הספקה האדומה, שהיה כרוך במשך שחלונות ופתו שוחד. הנביר את התהמה וויסוד ונפש

ההמכם המתכלים. אך זרם המהגרים לא נסק, ובשנת 1882 הגיע מספרם לאלפים. הם מילאו סומסאות יפו הנהגות, אשר הסתערה על הזרם בהפקעת מתירים ובתיעות שוחד על כל צעד ושעל. בזכרונות א. כן יהודה כלולה איגרת הפחה מאותה התקופה (1883) אל החכם-באשי של "קהילת ירום בירושלים", ובה נאמר: "קיבלנו עתה מכתבים מבית פקודת שר עיני מלכותנו החיצוניים דבריהם: הן אמנם תוקי מלכותנו הם לעזרת הגברים הנתונים להמסחר בארצות תורכיה בחירות, העזר הזה הוא רק במקומות המסחר ולא במקומות אשר לא למסחר נכונו. והנה פלשתיה אינה לחו... ועל כן לא נוכל לקבל כל הבא מבני-ישראל רק לפקוד את המקומות הקדושים ורק לזמן קצוב תנאי שלא ישארו אחרי פוקדם את המקומות הקדושים יותר מחודש ימים".

בהתאם לכך ניתנו הוראות תמורות לשלטונות הנבל ביפו, שעטו עליהן במצאי שלל רב, ולא די וראות הללו, ואיגרת הפחה מוסיפה ואומרת: "אפס יען חושדים, כי בני-ישראל הבאים ררך היבשה יבנו בבתי החברות אשר ליהודים מחוץ לעיר — אירלזאת צריך לצוות לראשי החברות הללו ולבל יהודים השוכנים מחוץ לעיר, בי ידועו לממשלה מיד על כל יהודי אשר יבוא אליהם... כי אם בוא יבוא אליהם יהודים בדרך הזה ואת הממשלה לא יודיעו — ונשאו את עונם במשפט...". ושליחי הפחה יוצאים מדי פעם בפעם ועורכים ציד על אכסניות ירושלים ומי שלא נודדו להסתתר איבזה בעיד חקקה הושלך לבית-הסוהר.

לעתון "התבצלת" מאותם הימים ערות מועזת בו למאבקם של יהודים מחוסרי-מצעים, שהיו לתורים תחחתית אניות או מבריהים את גבול היבשה מצפון כרגל באישון-לילה. יהודים שנתפסו במליוס הוסטו כעל כורחם לאלכסנדריה של מצרים או שולחו לאי קפריסין — זו דרך הגירוישים, אשר בה כחו (לאחר למעלה מיובל שנים) כוח אדיר הרבה יותר, כוחה של ממשלת בריטניה הגדולה. בשנת 1887 הוחמרה הגזירה. מעתה נקבע מועד של חודש ימים ולא יותר לשהותו של יהודי בארץ, אם אין הוא אורח תורכי. ורק לאחר התערבותו של אוסקר שטראוס, עורך-דין ומלומד יהודי, שנתפגה בשנת 1887 ציר ארצות-הברית בקושטא, הוארך המועד לשלושה חודשים. בריזוחשונן על פעולתו זו זכר א. שטראוס, כי בנימוקי "חזויר הגרול" בשני הראיונות שהיו לו אתו באותו ענין, הוזכר בין השאר ידיעה שפסטה, כי "יהודי העולם כולו אומרים להתכצר בירושלים ובסביבתה בדי להקים שם מחדש, בנמן מן המונים, את מלכותם הקדמונית...".

בשליח אותה השנה היה מעשה ובפקודת השלטונות עמדו להחזיר אניות מהגרים יהודים מרוסיה, שבאו לחופי יפו בלא רשיונת-כניסה. קונסול ארצות-הברית בירושלים הועיק את א. שטראוס ממקום כוונתה, שעלה לירושלים על מנת לעמוד על הענין מקרוב. בבואו הודיע רשמית לפחה, כי לא יערוך את ביקור הנימוסין אצלו, כנהוג, עד אם יתיר בניסחם של הכלואים באניה — ותס רעכים חולים, ברישית זאת הסתמך על חוזה "הקפיטולציות", שבו היתה קשודה הממשלה העותומנית עם מדינות רבות מאז שנת 1830. בקשתו נתמלאה, ולמחרת הבוקר נתקהלן אלפים מיהודי ירושלים ליד בית טלנו של שטראוס בקריאות תודה והוקרה.

במשך כמה חודשים היתה הרחחה ובשנת 1890 עלו לארץ כמה מאות יהודים ללא הפרעה. ואולם עם גל ההגירה החודש בשנת 1891 נתחדשו הגזירות, ובמאי 1893 נתחלה אליהן גם החוק האוסר על היהודים לקנות קרקע בארץ-ישראל.

עדויות אישיות ממה שנתרחש לה לעליה לארץ-ישראל באותה התקופה בלולות כספרי זכרונותיהם של ד"ר הלל יפה ומרדכי בן-הלל הכהן. בספרו "נחלה מבוהלת" מספר מ. בן-הלל הכהן קורוח מסעו השני לארץ-ישראל בקיץ תרנ"א (1891). מסעו הראשון החל רק כשנה וחצאה לפני כן. "הימים בארץ ישראל היו אז ימי-מנוחה. כל איסור-כניסה לא היה. אדמה למכירה היתה לרוב, אך קונה אין. עולים מבני הגולה לא היו...".

על סף מסעו השני, לפני הפליגה מנגלא-אוריסה, נפגש עם ד"ר י. פינסקר, ראש ועד תובביציון, שהיה נבון מן הידיעות הבלתי ברורות על המתרחש בארץ. במל אימיר נפגש עם אחד-העם, בדרכו זורה מביקורו בארץ-ישראל, הוא מאוכזב ממדאה עיניו. יפו היתה הומה מאורחים. בית המלון — ככלוב מלא עוף, ועל הבפכלה השנייה, שם חדרו של "ראש הוועדה-הפועל, ירידי פר טיומקין, שידיו מלאות עבודה, ששבעות היו הנקיים אליו מחכים עד אשר עלה בידם להיארות את פני ראש הוועדה-הפועל ולרבו עמו עשרה רגעים על אודות הדבר, אשר למענו עזבו דרך ותוקה בור".

"נעש ונפעם" היה מן השינוי שתל בארץ-ישראל בפרק זמן קצר כל-כך. בביקורו הראשון היה הכל קסוא על שמדיו — ואילו עתה המון עם רב מתרפק על דלתי הוועדה-הפועל לתת לו, עבודה ולחם וארמה ונחלה...". בימי שהותו בארץ חלה התמרה בגזירת העליה: "צו גיהן לפקידים לבלי יתנו ליהודים נתניו ארץ-רוסיה לבוא בהמון... הנפש ראבה מאוד לראות, שפקעה זכונו של הוועדה-הפועל בתור בית-פקידות... וראש הועד אנוס היה להתרפס ולהתחנן לפני הפקידים הערבים, לבקש רחמים מהם ולקנותם בשוחד... ואנחנו טעמנו את טעם הגלות בארץ-ישראל".

מבוכה ורובאון נשחררו ברחוב היהודי. כספרו "בערבה" מספר מ. טמילנסקי על חווי קניית קרקע שראיו וטל היו יהודי שר שידר לטמיון. עולים שבאו באניות לחופי יפו, הנפס ובניבת-הנחמה-בנות

שם — צא יהודה בעגלתו מחדרה ליעו ובצאתו אל הרחוב היורד לנמל... נחלק בצדד שהחרידו וניעזו עד עומק נפשו. שוטרים וטריקים הולכו מן התוף במאה מהגרים עכריים, שהאניה מיאנה לקחתם בחזרה. הולכיבם כפושעים, כדי לבלאם בכיתההסוהר המזוהה, שבגבים ופושעים פלילים כלואים כו... האמירים הלכו נכלמים ונדכאים ועיניהם מושפלות לאדן, ופרחחים ערבים רצו אחריהם, שרו להם שירי בון וניסו גם לעפר כנגדם. אך... האגיות הוסיפו להביא עולים חדשים — מטפנ ג. ממילנטקי במקום אחר באותו הספר, — ועל החופים עמדו שוטרים, שגורשו את הבאים בשוט ובאגודף בחזרה אל האגיות.

או נעשו נסיונות ראשונים להעלות חלק מן העולים, בומלים לא רשמיים. לשבכך נסתייעו במסגרות-מפרש ובסירות של דיגים, שבהן היו מעכירים את העולים בסתר מפורטסעיד שבמצרים לנחל-ראובן בדרום ליפו, ולפנטורה וכן לקיסריה בדרומה של חיפה. היו חברות שנתגלו עליידי השוטרים האורבים לסירות מברייתיהמבם והיו שהגיעו בשלום למושבות העבריות וזכרון-יעקב וחדרה, אשר שימשו להן "עוי מקלט" יתחזותימעבר.

האם אין לראות באלה את הצעדים הראשונים של מחתרת ההעפלה לארץ-ישראל בדרווח האחרונים ?

ב

מבחינת ההגשמה חטעשית אמשד לקבוע את חודש יולי 1934 כתאריך ראשיתן של פעולות המיכוד לעליה — מאז כואה של ספינת המעפלים וזוט לחופי תל-אביב באישון-לילה, ביזמתה של חבורת שליחי ההתיישכות העובדת בארץ-ישראל ואנשי "החלוץ" כפולין, ועל סיפונה שלוש מאות ותשישייב הלוצים ותלוצות. כן אפשר לנקוב בתאריך 12 בינואר 1938, שבאותו לילה הביאה הספינה הקטנה פוסטידו, כסגנית ראשונה לאחר ההפסקה שחלה עם משבר ולום, שישים וחמישה הלוצים לחופי הארץ, ביזמתה ובאידוגנה של אותה ההכורה גופא. ואולי ובון יהיה לקבוע כתאריך ראשיתה של פעולת המיכוד לעליה, מתוך רציפות ותנופה, את ימי סוף שנת 1938 וראשית 1939, לאחר פרעותהיסול ביהודי-גומיה בחודש נובמבר 1938 ומאסרי המונים מיהודי אוסטריה והשילוחים הראשונים למחנות העבודה בלובלין — ובו כוסן המיפנה המכריע שתל בעמדת המפגיגות הציונית, המאוכזכת מן המדיניות הבריטית לאחר מרדום הספר-הלכן של מקדונלה, שהתנכר לצרכי העליה וגורל העליה של כסיתה הישוב לבנין הכיתה-לאומי בארץ-ישראל.

רק בתקופה זו, לאחר שנים של פעולת-מחותרת מצומצמת בתחומי קומץ יומים בלבד, נוסף עוד ממסד חברים על ה"אפרט" — כך כינתה עצמה אותו זמן חבורת ה"ענינים" הראשונה. מרכזה של החבורה, אשר לראשונה ניתנה לה עתה ההכמכה המלאה של מנהיגות תנועת העבודה, נקבע בפאריס, ולראשונה נודע לה אז השם "המיכוד-לעליה".

אמשד בודאי נקוב גם תאריכים אחרים, רבים ושונים. יש לזכור את הלוצים והתלוצות מאוקראינה, אשר עוד בשנת 1920 הכריחו את גבול רומניה בעברם את גזר הזניסטור והלכו ברגל בין צוקי מלעים, בדרכם לארץ-ישראל. מהם שהגיעו לאחר הרפתקאות רבות בים וכיבשה, ומהם שלא הגיעו וגחיותיהם הצעירות היו מטולות על פני השלג הלבן, ליד בתמי דמם הספוך, עליותם ביוי מבריחיהם עצמם, רבים מאלה שהצליחו לבסוף להגיע לתחומי ארץ-ישראל נאלצו להכרית את גבולה מצפון ברגל.

עם התפרצות הרמים הראשונה של ערביי יפו ב-1921, שילה הנציב העליון הראשון של ממשלת המנדט בארץ-ישראל, סיד הרבום ממאל, ספינת עולים מחופי הארץ, מבלי שהורשתה להעלות נוסעיה בחוף, ובד' ביולי אותה שנה הכריז הנציב העליון היהודי, כי הוא רואה צורך בהגבלת העליה כתתאם למצב העבודה בארץ.

ברו"ח שפרסמה ועדת-החקירה של ממשלת המנדט לאחר מאורעות הדמים ביפו (10.8.1921) נאמר: "העולים מהווים סכנה כלכלית לאוכלוסייה בגלל ההתחרות שלהם..." וכן נאמר שם עוד: "לרגל היות מייגי העליה בלתי מספיקים, הורשו לעלות אנשים בעלי נמיות כולשביסטינות, המתכוונים להשליט מלחמה סוציאליית ולהחזיר אישקט בארץ-ישראל..."

כך החלה ממשלת המנדט להצר צעויה של העליה מאז ראשית שלטונה בארץ-ישראל. ובך התחיל למעשה המאבק על העליה תקופה קצרה לאחר הצהרת בלפור. בעובנו של ב. כצלוטון ז"ל יש קמע ממכתב מלונדון אל הועד-המועיל של אחדות-העבודה (לפי היות מפלגת פועלי ארץ-ישראל) מיום 21 ביוני 1921, זמן קצר לאחר פרמום גזירות העליה הראשונות של הנציב-העליון הראשון, ושם נאמר: "לפי מצב הרברים ברור לי, שמוכרחים ברצינות ומיד לעסוק בסידור עליה אחרת, ולא לסמוך כלל על הוד הנגיבה של ממשלתנו הציונית. טרם שראיתו בעיני לא יכולתי לדעת במה הובר זוחק. בנה נציל גם את עניינו וגם אנשים חיים. נעשה כבר מיון כזה בעשרים איש לחוף העליון (הבחנה לנמל בירות), אבל אין אני יודע מה התוצאות. נאמן שמעתי שמועה מרה מאוד: כי אמרו את כניסת היהודים למוריה. על כל פנים צריך לחקור את גורל העולים אלה אם השמועה כוזבת צריך מיד להתחיל בסידור הענינים, יען כי במשדעים האייים יעשו כל מיני

נסיונות — בעצת הצורך — לקבל ויוות צדפתיות. אם ההסתדרות הכללית תקבל סלגרמה על משלוח כסום יודע של, פרנקים' — תדע למה הדברים מכוונים. והשלחו לשם (לכירות) לסגוש. כך התגינו. בסלגרמה גם יהיה בתוב היום שבו צויקים 'פרנקים' בערך לתקבל. תמסרו את הדבר למשרד העליה..."

יתכן, וזה היה אות-המרי הראשון, הקריאה הבדרה והכהירה הראשונה לעליה, בלתי חוקית, בארגנת על-ידי מומד ציבורי אחראי. בשנות 1920—1921 כבר נמתנו כמה טעפילים במעט ללא תעודות בכל אניה שהביאה עולים לפי המיכסה הרשמית. ועוד אז התארגנה כתחומי מועצת פועלי חיפה תבורה להורדת מעפלים אלה מן הספינות בתחבולות שונות. היו מורידים את האנשים בסירות על חלוח המפרק, או מבריהים אותם מן האניה על-ידי כך שהיו משימים עצמם סבלים, מאלה שבאו לפרוק את מטענם של הנופעים, וכדומה. קציני האניות היו מכיאים לחופי הארץ עולים שהסתירו תמורת תשלום. עובדי הנמל הערבים היו מרידים אותם בלילה בתשלום פרופות. הביקורת לא היתה עדיין חמורה כל-כך. הפקידות הבריטית תגה עדיין כאריכות. המעשה באותה אשה מחוסרת תעודות אשר בשנת 1925 הפיקה מחיקה סטר תיך והושיטה אותו לפקיד הבריטי על סיפון האניה בעת שגרשה להראות את הדוכון שלה — עדיין היה תקרית שנתקבלה על הדעת ואף השיגה את מסרתה.

ועשו גם נסיונות אחרים. בשנת 1927, לאחר ההפסקה הגמדה שחלה בעליה כפקודת השלטונות, שלה מרכה "החלוץ" כפולין את מנחם פונדק ז"ל לפאריס, למשא-ומתן להשגת רשיון מאת הממשלה הצרפתית להקמת חוות-הכשרה כמוריה, אשר נועדה לשכש תחנת-מעבר לעולים בדרך הצפון. בו בזמן שלה יהודה קופליביץ (אלמוג) לפרס על מנת לנסות ולפרוך את הדרך לעליה חלוצית מעבר לבבול הניוס.

מספר שנים לפני-כן, ב'3 כיוני 1922, פרסמה ממשלת המנדט תעודה ובה פירושים להצהרת בלפור, שהיו בהם כדי להסיל צל כבר על תקוות-העם. התעודה אמרה, כי אותה הצהרת-בלפור, אשר בשעתו נוסחה בוהיות רבה כל-כך, לא התכוונה כלל שארץ-ישראל כולה תהיה לבית לאומי, והיא הותירה לפני "גילוי-דעת" בלתי מומסכים שלפיהם התכלית הנבספה היא ליצור ארץ-ישראל יהודית לחלוטין ושארץ-ישראל תהיה ליהודית כפי שאנגליה היא אנגלית. וגילוייהדעת הוסיף והכריז ברורות, כי ממשלת הוד מלכותו רואה כל תקנה כזאת כבלתי ניתנת לביצוע ואין מטרה בזאת לנגד עיניה.

בספר הלבן הזה, שפרסם וינספיל בתוקף חקיקו כמינסטר המושבות הבריטי, נאמר אמנם בין השאר: "כמשך שנים או שלושה דורות יצרו היהודים מחוש בארץ-ישראל ישוב המונה יכשיו 80 אלף נפש וכדכע מהם איברים או עובדי-אדמה... חשוב שהישוב הזה ידע, כי הוא תי בארץ ישראל בזכות ולא כחסד". לעומת זאת היתה גם טיסקה אחרת באותה התעודה, שאמרה, כי אם אמנם ש צורך שהישוב יגדל בכוח העליה, לשם קיום המדיניות של יסוד בית לאומי ליהודים בארץ-ישראל, אין היקפה של העליה צריך להרוג תתחומי היבולת של הקליטה הכלכלית של הארץ.

כרוח זו נתקבלה החלטה גם במועצת הבר-הלאומים בשנת 1930, לאחר מאורעות הדמים בטרם"ט, ברו"ח ועדת-החקירה, אשר כראשה צמד שאו, נאמר: "יש להרשות לעמי יהודית עד קצה הגבול הקבוע על-פי כושר-הקליטה הכלכלית של הארץ". ובאותה שנה (24.10.1930) נתפרסם הספר הלכן של סטפיליה, אשר קבע, כי "בל שיטת הפיקוח על העליה על-ידי הממשלה נבחנו לא מבכר בכובד-ראש בחודש מאי מצאה ממשלת הוד מלכותו לחוק... להפטיק את מתן הסרטיפיקטים הנוספים להכנסת לים על-פי רשימת העובדים (טייול)". לאות מתאה על צעד חמור זה שנקטה ממשלת המנדט החליט ה. ה. ויצמן, נשיא ההסתדרות הציונית, להתפטר מתפקידו והודיע על כך באיגרת רשמית ללורד סטנליד: "גילוייהדעת עושה צעד לקראת שילת זכויותיו של העם היהודי והכזבת החקונת... שתלה בכוולת הלאומי. בהנאים באלה החלמתי להתפמר..."

תתנה בלתי צפויה בדרך שהובילה לגיכוש הבוח לעליה מתוך לחתומי התוך היזה ביטום הספורט יעורך בארץ-ישראל בשנת 1932 על-ידי הסתדרות "מבכ"י. מארגני ה"מבכיה" העולמית אותה השנה יצא ישראל קיבלו מאת שלטונות המנדט 25 אלף רשיונות-כניסה שתקפם שבועיים בלבד. המאורע ידעה גלים ברחבי הגולה. בכל שכבות העם נודעו לבבות, ורבים ושונים, מכל המעמדות והמפלגות, נדבו ל"השתמש באפשרות הנעירה שניתנה להם לכיבור קצר בארץ-ישראל. ואל התיידים נספתו גם תינים אלה שנאזו זה כבר נפשם לעלות לארץ ולהשאר בה. החל מיוון אחד אמצעי-החבורה, ובאין מקומות במספרות-הנוסעים הרגילות, שהיו מהלכות בים-התיכון באחד אמצעי-החבורה, ובאין רגוני ה"מבכיה" בארץ שילה לרומניה לשכור ספינה מיוחדת. לאחר חיפושים רבים שכר לבסוף ספינת-כרס יחידת קטנה וישנה, בשם סנט-אנטוניו, אשר ציונה זדה ול וספוריה-השייה כה עלזבים, שבה קטן וברונימט אחד ויחיד בלבד שמשמש את כל צרבייה. תנאי הממע בספינה זו היו קשים מאוד, היא הורתה דרך חדשה, שאפשר להבקיץ בה ולעלות.

התקופה זו נעשו נסיונות ראשונים לעליה ולהשחקנות בארץ-ישראל גם בדרכים אחרות. עולים יחידים באשרות של תיירים הפקירו את דמיה-הערבות שהשלישו בידי הקונסול הבריטי בארץ יאם — ולא חזרו. כן נתאזרחו באותה התקופה נישואי "פיקציה" — נישואים למראתי-עין של גינה טה אזרחי ארץ-ישראל, שיצאו לשם כר לגולה, ובדרך זו עלו נשים לראש.

כך מרץ המרד המסורי של הישוב, וכך נתגבשה ונתחשלה הסיסמה המושלמת שהיתה נר לררכו במשך שנים רבות: העולים יעלו, הבורים יבנו והבנינים יגנו. וכך היתה עליה כית לאחת הצורות העיקריות והמקוריות ביותר של המערכה על חירותנו, אשר אין דומה לה בתנועות החירות של עמים אחרים.

ביוני 1939 פרסם ה"סיימס" של לונדון סקירה ממצה על היקפה של העליה לארץ-ישראל מחוץ לתחומי החוק, בסקירה זו נאמר, כי מספרם של עולים אלה שקול כנגד מספר העולים חוקי. מסשלת המנדט עומדת בפני בעיה ככדה הנובלת פתרון, אך שום פתרון אנושי אינו נראה לה בדרך האסטר. בשנת 1938 היה מספר העולים החוקיים 12,868 והעליה בראשית שנת 1939 היתה בערך כמותו השיעור, אך לפי המשוער נכנסו בשנה שעברה בדרך אי-חוקית שבעת אלפים איש, וכיום עולה המספר גם על אלף העולים החוקיים החדש-חדש בדרך חוקית.

המאמר קובע, כי הארצות של העליה לארץ-ישראל מחוץ לחוק נעוצה עוד בימי השלטון העות'מני וז"א. כיום הניעה להיקף משוער, בשנות 27-1933 — כך יש לשער — ושאר בארץ רובם של 25 אלף החיירים שעברו על המועד הקצוב לשהייתם בפלשתינה, ונוספו עליהם אלה שנכנסו בימי וכיבשה בלא להרשם. אך כל זה נעשה בהיקף קטן לעומת המתחולל עתה. טוכניאניות בלתי-רשמיות התחכרו עם ציונים נלהבים ועם משטרות ממשלות אנטישמיות להקל על פליטי הרדיפות את הכניסה לארץ-ישראל.

האודיסאה של אומללים אלה עוד צריכה להכתב לפרטיה. מהם שעושים רכס ביחידות דרך היס-השחרור או נמלי מורחיים-התיכון, או שהם מסתתרים בטפיונות-משא המפלגות כמורד הרובה מזרחה. לובנים יהודים ובאירכום בארץ-ישראל מסדרים את הובלתם בספינות יוניות ורומניות קטנות, ואף בסירות-מפרש הנמשכות לעסק זה בשל הסכומים העצומים — 20-40 לירות בעד מקום בספינה גרושה ומוזממת. עמוסת מסען אנושי זה, יוצאות הספינות לארץ-ישראל, ולאחר שלושה או אף חמישה שבועות אומללים הן מגיעות כרי מסוחרי-ראות מחופי הארץ.

לאורך דק שני נמלים, אך תופי-החולות יש לו כמה ובמה מקומות יפים לעליה. הפליטים ובמאים במרחק קטן מארץ תקוותו של עם מתוסר-ארץ, אך הואיל ואין להם רשיונות, עליהם לתכות מחוץ למים הטריטוריאליים עד חשיכה, ואז יכולים הם לבנות ולעלות בסירות קטנות. בדרך כלל עולים הם בין תל-אביב לחיפה, שכן יש כאן הרבה מרשבות יהודיות המוכנות לתח להם פתוח. אט הם מצליחים לעלות, מקבלים אותם באוטובוסים ונוטרים מניונים מחלקים אוחז עד מהרה בין הישנים והחדשים. תסימת האניות האחרונות ליד תל-אביב, קיסריה ורחלית עורדה את הקברניטים להעלות את השיירות במלקים ערביים של הארץ, במקום שאין איש אשר יקבל פניהם של האומללים, והם נודדים עד שהם נתפסים על ידי הצבא ונעצרים במחנות-הסגר.

להלן נאמר עוד באתו מאמר: "סכורים, כי המארגנים רובם הם מן המקורבים לרביזיוניסטים, אך סירובה של הסוכנות היהודית להורות כי ממשלת הוד מלכותו יש לה זכות חוקית להטיל כל הגבלה על העליה... פירושו שה"עסק" נהנה מתמיכה מוסרית מצד העם כולו... היהודים נוטלים את הענין בידיהם להלוטין ומחלקים מסמכות השלטון".

זו התקופה, שבה נתרכזה חבורת פעילי ההפעלה בפאריס שטביב לתוד קטן במלון צנוע, אשר שמש מעתה מכרה לפעולה גורלה. והפעלה משסה והארייה עד היותה לגורם עיקרי בחיי ע"י-ישראל ולכות בינלאומי ניבר, שהועיק את דעת-הקהל בעולם ותבע עיון כמצבו של המליט היהודי.

רכה של התכורה לא היתה רפודה הישגים והצלחות בלכה. היו עליות וירידות. היו כשלונות לרוב. מלחמת-העולם, שפרצה בועף גורה במחריד את גורלם של מפעלי-הפעלה גולים בעצם הכנתם, מכשולים חרישי וערמו, וכל הרכים נחטמו. חבורת אנשי המנדט-לעליה, אשר מכל קצויה עולם נחרדו עם מרוץ המלחמה לשוב הביתה, כיונים אל אדובחן, היו מחלכים במשך שנים אכלים שכעתים והדגשת אשמה כפולה בלבם. הם חשו עצמם אשמים בכך שלא הצליחו לפלט דרך להמוני בית ישראל כמגורים ונחבים יותר, וכן בזה שמסתו במלכותה שידרה על העולים במרוץ המלחמה ונטשו עמדתה. שבפעל כה רב הניחו יסודותיהן. כל שנות מלחמת-העולם לא שקטו ולא נחו. אחר-אחד שבו ונתלקטו יחד, וביתר מרץ ובמלוא היומה והנטיין שרכשו, הסתערו על ההפעלה מן המזרח ביבשה, כדרך היתחיה שהיתה פתוחה לארץ-ישראל. ואף אמנם גם קצרו פירות כלשהם בהסתערויותם זו, מתוך ציפיה לפתיחת שעריהם כנגד המלחמה.

בתקופת הביניים הבינו כלים והכשירו לבבות לפעולת-תנופה גולה בכוא-עת. ובינתיים, ניסו להסתגן מבעד לכל חור וכל סוק אל מעבר-לחיות. אותו "ברח-רמץ", איש כסדר-גלעדי, אשר אייכמן ואגשיו ביניה הנאצית כינוה בשנת 1938 בשם "הפרא מן הגבול הסורי" — תפגשו אותו בשנות מלחמת-העולם השניה כגבול פרם, כשהוא ואחרים חותרים להביא מלח-עידוד למאות-אלפי הפליטים היהודים, קרבנות היטלר, שהיו נודדים כאו בתורכיסטאן ובכל רחבי רוס וסיה-האיטאית. אך בזמן היתחה החבורה יסוד לבסיס-פעולה חדש לה בקושטא, הכירה הניטראלית כמעט עד סוף ימי מלחמת-העולם, שממנה היו מוליכים שבילים טמיום לעורה כלשהי אל מאחורי הקוויים של האויב הנאצי. שוב אנו פוגשים כאן פרס ידועות לחיי ההפעלה מראשיתה: צבי יחיאלי היה הראשון, ואחריו תבורה שלמה. מכאן הפתח להצלה טיפין

בסוף שנת 1933 ובראשית 1934, עוד בשנה הראשונה לשלטון היטלר, החלו ספינות "בלתי-לגיטיות" ראשונות מגששות בין גליים. פעמות וקסנות היו, ללא קשר ביניהן וללא רציפות והתמה, מאורגנות על ידי תאים וחבורות מקרב המתרריות ומפלגות ציוניות שונות במזרח אירופה. ומן קצר לאחד זה, בקיץ 1934, עם עזון הספינה ולום בחופי תל-אביב ובה 350 חלוצים וחלוצות, נעשה הנסיון הרציני הראשון להפעלה מאורגנת בידי נועים מבין שורות ארץ-ישראל העוברת.

עוד לפני כן (ב-1.11.1933) פרסם הנציב-העליון הודעה, בעקבות פגישה עם משלחת ראשי העיריות הערביות, ובה נאמר בין השאר: "כל ארץ, שיימצא נכנס לארץ או על הגבול — יגורש יחד עם בני משפחתו. בדרך כלל ינקטו כפעולות דומות לאלו בלפי כל אלה שנכנסו לארץ בתורח תיירים ונשארו בה ללא רשיון". "כקבעו את ה"שדויל" הנובחי" — נאמר עוד באותה הודעה — "התחשב הנציב-העליון במספר המשוער של האנשים שנכנסו או התישבו בארץ כאורח בלתי-חוקי".

הסערה הנאצית באירופה זררה כבר ארתו ומן בקצב בלתי נפסק. מאורעות תרצ"ו בארץ-ישראל הקיירו את שמי הישוב. ב"5 נובמבר 1936, ביום צאת החוקה המלכותית כדרכה לארץ-ישראל, לאחר מאורעות-הדמים של שנת תרצ"ו, הצהיר מנכ"ל-הממשלה בבית-הנבחרים הבריטי, כי ממשלת הוד מלכותו "ענינה בתשומת-לב אם צריכה להיות ואם לאו הפסקה זמנית של העליה בשעה שהחוקה מכצעת את חוקיה". ולאחר המלצתה של הוועדה לצימצום העליה, התחיל המאבק הגדול והנואש להבקעת שערי הארץ בתחומי החוק, ולו רק לפתיחת סוק צו של הצלה לפליטי העם היהודי המושמ, והמן מועט לאחר זה עשתה חבורת הראשונים נסיון מחדש לפרוץ את השער, בשלחם לים מחופי יתן את פוסידיון הקטנה, שבכד נזכרה לעיל, ובה שישים חמישה חלוצים מפולין כותף הרבבות, שהיו יושבים זה שנים ומצפים לעליה. באיסור בפול ובמקל עשו את הכלשה, דחוקים עדיין מלקבל אישורם המפורש אפילו של מוסדות תנועת העבודה בארץ-ישראל — לא שכן, המסדות המנהיגות של ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית.

ביום 17 במאי 1939 פרסמה ממשלת המנדט את הספר הלבן של מקדונלה, אשר לא הנית עוד כל אשליה לגבי כוונת המדיניות הבריטית בארץ-ישראל. באותה תעודה, אשר יזיר הסוכנות היהודית אף, ד. כ"גודיון, כינה אותה בשם "ספר המעלי", הגדידה הממשלה הכריטיח את מסדת מדיניותה בארץ-ישראל, שהיא הקמת מדינה פלשתינאית עצמאית תוך עשר שנים, לשם טיפוק הדרכים המסחריים והצבאיים ההדדיים של שתי המדינות, בריטניה הגדולה ופלשתינה. בהתאם לכך התאפשר עליה יהודית נוספת לארץ-ישראל רק במידה שתושבי הארץ יהיו מוכנים לכך. הסיכויים אשר גולל הספר-הלבן לא היו יותר מ-75 אלף עולים בחמש השנים הבאות. נוסף לכך תיתן הממשלה הבריטית הוראות לנציג העליון שלה בפלשתינה לאסור או להגביל גם העברת קרקעות מאיש לאיש, מתוך כוונה כדורה של צימצום תחומי הבית הלאומי היהודי ככל האפשר.

הספר הלבן של מקדונלה בשנת 1939 לא התעלם מן הספר הלבן של צירציל כשבע-עשרה שנים לפני כן, והוא אומר: "בספר הלבן משנת 1922 וקבע, שכדי לקיים את המדיניות של יסוד בית לאומי יהודי... נהוג שתישוב היהודי בארץ-ישראל יובל להרבות את מספרו על-ידי עליה... עליה זאת אינה יכולה להיות כליכך גדולה בהיקפה עד כדי לעבור את גבול יכולתה הכלכלית של הארץ... למעשה, מאותו התאריך עד לפני זמנ-מה התחשבו השלטונות עם יכולת הקליטה הכלכלית של הארץ כעם הגורם המגביל האחד... אפס כי ממשלת הוד מלכותו אינה רואה לא את הספר הלבן משנת 1922 ולא את האיגרת משנת 1931 כאילו מסתבר מתוכם, שהמנדט מחייב אותה להקל עליה יהודית לארץ-ישראל לעולמים וכלל נמוכות שהן, מתוך התחשבות בנימוק כושר-הקליטה-הכלכלית של הארץ בלבד. כמו כן אין היא מוצאה, לא במנדט ולא בגילויי-הדעת על המדיניות שפורסמו לאחר-מכן, שום דבר שיש בו משום אישור כי יתירו לעליה היהודית שתמשך עד אין סוף. אם היא משפעה לדעה על המצב הכלכלי של הארץ — ברוד שצדין להגבילה, וכיוצא בזה אם היא פוגעת פגיעה חמורה במצבה המדיני..."

בגילויי-הדעה, שפרסמה ממשלת המנדט על מדיניותה בארץ-ישראל, נאמר: "במשך חמש השנים הבאות תהיה העליה היהודית, אם ירשה זאת כושר-הקליטה-הכלכלית, בשיעור שיביא את הישוב היהודי לכדי שליש כקירוב מכל אוכלוסי הארץ... ממשלת הוד מלכותו חתוקה את המנגנון הקיים לכירוד כושר-הקליטה-הכלכלית וכידי הנציב-העליון תשאר האחריות הסופית והחלטית בענין תחומי... כעבור תקופת חמש השנים לא חורשה עליה יהודית נוספת אלא אם מוכנים ערביי ארץ-ישראל להשלים עמה... ממשלת הוד מלכותו משוכנעת, כי לאחר שתתגשש העליה שיש בדעתה להתייר במשך חמש השנים, לא יהא לה צידוק וגם לא תהא עליה החחיבות להקל על הקמת הבית הלאומי היהודי על-ידי עליה נוספת ללא התחשבות ברצונה של האוכלוסייה הערבית".

בדברים אלה הונפה היד על שארית תקות ישראל. בלתי-כריחה היתה עתה העליה מחוץ לתחומי החוק למוצא העיקרי ולנחמה-פורתא לעם ולמנהיגיו. התשובה הטכנית של הישוב באה לידי ביטוי בגילויי-הדעת של הנהלת הסוכנות היהודית, שאמר בהחלטה, כי חלוצי עם ישראל, אשר מזה שלושה דורות שיקעו כוחם כבנין ארצם השוממה, ירכזו מעתה כל מאמציהם אל דק בהמשך בנייה ובהגנה עליה. אלא גם בעליות המוני העם אליה.

טיפין כים — מידון, מרומניה ובולגריה. שוב הושקעו כוחות רבים מתוך מסירות ועזרה והמסירות — עשר ספינות קטנות בחודשי מרץ—דצמבר 1944. עד שחרור רומניה ובולגריה באותו זמן, באביב 1944, צלחו שני שליחים מיוחדים של המוסד לעליה מעבר לבול רומניה לפעולה ישירה בקרב האוכלוסייה היהודית, ועם כשרות השחרור הראשונה — שוב היו אלה אנשי המוסד לעליה, שחררו ראשונים לרומניה ובלגריה לאירגון העליה מביוון זה. ובו בזמן כבר עשו שליחי עליה ביח באיטליה באירגון מיכצע ההעפלה הגדול בעזרת חיילי ארץ ישראל שביחידות היהודיות ובכריגה היהודית של הצבא הכרימי — מיכצע, שהיה המטבח של "הבריחה", והוא נהירת המוני בית ישראל הפליטים לכיוון הגבולות הרומני, אל ספינות המעפלים.

בקיץ שנת 1939, באותה התקופה שבה השיגה החבורה סוף סוף מעין אישור פנימי לפעולתה מאת מנהיגי תנועת העבודה וראשי הטובנות היהודית, ו"האפרים" — שעוד אפשר היה למנות חבריו באצבעות יד אחת — נתרכו מסביב לחדרו הצנוע של שאול מאירוב (אביגור) כפארים ובינה עצמו בשם "המוסד לעליה" — אז היה מאנו המעשי של מפעל עליה בית בסך הכל כעשר שידדות קטנות ובהן כשרושה אלפים איש, לרבות שתי שידדות ולס בקיץ 1934. ואולם כפתור מעשר השנים הבאות, מאז פרסום הספר הלבן ב-1939, שגור על תקוח העמ כליל, ועד להקמת המדינה, הניצו ממדיו למאה וחמשת אלפים נפש (מתוך מאה וחמישה עשר אלף שהעלתה ההעפלה בכלל, מהם כעשרת אלפים שעלו באמצעות אירגונים רכייוניסטיים וטוכנים פרטיים), כלשהיט, אשר ראשיהם אותה ספינות שינוה "גיזית", שהיילה 65 איש — וסופם ספינות מעפלים גדולות ומפורסמות ב"סיבובי גליונות" ו"עצמאות" וכהן למעלה מ-7500 איש לספינה, הקיפו בסך הכל חשעים ושש אניות על כל סבבי קורותיהן ופרשייתן האיבוקותן במהמור וכמצוקה, כסכנה ומות, כודון אדם וגורמי שמים.

מי עשה כל אלה? מהו טיפוס האדם, שביצע את המשימה הכבירה? איזה כוח מוסרי עמד מאחורי "אפרים" זה, שברבות הימים היה מי שהגדירו כמחחרת האזירה והגחנת כיתור כעולם, מחתרת אשר כללה בשורות עובדיה ומשרתיה החרוצים והנאמנים לא עשרות ומאות בלבד, אלא אלפי איש ואשה, זקן ונוער?

מפעל קיבוצי היה זה, מפעלו של הפס. יומיו ומארגו — כולם שליחי תנועה היו, כמעט כולם מאנשי ההתישבות העובדת ורובם חברי קצוות וקיבוצים, רבים חברי הקיבוץ המאוחד. המצית שאיתו של החלוץ היהודי באה לידי כיסוי בפעשה מרדני זה, שפרץ ממעקי הגורל היהודי בודורנו והיה לתוליה כלתי-נפרדת בשלשלת הדורות של עם ישראל. ומפעל זה הבלים יותר מכל מעשה אחר את הטיפוס האנושי החדש שיצרה ארץ ישראל.

איש המוסד לעליה, החלוץ הלוחם הלידות העם, ראה בהעפלה אחד מאמצעי המאבק התכלייתיים ביותר. יתכן שלא האמין, כי הישוב יוכל להניע לצמצאות עלידי החמודדות כשההקרב ממש. הוא לא נרתע, אמנם, ממלחמת פנים-אל-פנים, אבל העדיף מלחמה ללא שפיכות-דמים. ובהעפלה ראה אתו מאמצעי המאבק הקולעים ביותר, כי היא היתה באוחה תקופה הולמת יותר מכל אמצעי אחר את זרבי העם בגולה ואת זרבי הישוב בארץ — ובדבר זה לא פגעה כערכים המוסריים של העם והתנועה. ההיסטוריה שלנו לא הצדיקה את התפיסה הזאת בשלמותה. את קוממיותנו ועצמאות ישראל קנינו בנושק ביד ובקרבנות-דמים שלא נפסקו עדיין, אבל לא בנושק בלבד. אלמלא הדרכים המיוחדות שסללנו כמלחמתנו לא היה הנושק עומד לנו. וגם אם ניהוד מהפדה בערכו של מפעל ההעפלה במלחמת ניהודתנו — עלינו לקבוע את תרומתו הגדולה לה מבחינה פעשית, מדינית ומוסרית גם יחד.

אין זה מקרה, כי מיבצע אירגון הספינה הראשונה ב-1934 החל בשיחת-שניים, איש ה"הגנה" ואיש ההתישבות העובדת, לאחר אישורה של מדכו מפלגה פועלי ארץ ישראל ומרכז האחדות העולמית, שבה דנו על גורל היהודים אירופה עט עלות השלר לשלמן. ואין זה מקרה, כי חידוש מניין-ההעפלה ב-1939 משבד והתפקה, ואיתו שוב כשיחת-שניים, שליחי התנועה הקיבוצית וארץ ישראל העובדת, כמושכת קיץ של פעילי הנוער החלוצי בטולין. ובחודאי ובחודאי לא מקרה הוא, כי מנהיגים ומחנכים כבדל כנולסון ז"ל ויצחק טבנקין נתנו לחבורה את משענחם המוסרית לפן הצעדים הראשונים. כרל הארץ כעושי הפעולה בלי הרף, אפילו בשנת 1939, שבה היתה כבר מביעה לחופי הארץ ספינה מעפלים משל המוסד לעליה אחת לחודש כמעט, עוד הרץ לשאלו איגרת נמרצת וזה תוכנה: "סוף סוף מה יש לנו מכל הפעולה? חבילה לחודש... והרי הדברים וועקים!" הוא חש במלחמת-העולם המתקרבת ואולי שיצר צמח צמי בה לפע ישראל. על כן ידע, כי אין זו השעה מבוררת ולגיפוי החומר האנושי המובא ארצה מתוך הקסדה, בפי שנהגה התנועה החלוצית לפני-כן. עכשיו העיקר הוא ככמות, במספר. זו היתה דעתו מאז ראשית פעולתה של החבורה ועל כך עמד במשך שנים בויכות עם אנשיה. והוא גם ששודם בלי הרף ליחר העוה, להתעלות על כשלונות, כי הכשלון אינו אלא שלב במאבק.

כיסודי קורותיהם של עושי הפעולה בתקופה מאוחרת יותר יש מעשה כשמריה צמרת, חבר קיבוץ בית-הששטה בעמק יזרעאל בשלהי מלחמת-העולם השנייה, העומד יחידי על גשר באיטליה ימת-הנרף.

הקצב הוא מדי הצבא הבריטי, לאחד שהצליח אך זה עתה להנצל מידי הבולשת הצבאית, שזיהתה אותו כחזה מפארגני שירותי-ההעפלה מאיטליה. הדרך לשוב הכיתה פתוחה עתה בפניו, וגם הצדקה מוסרית לו לקיים סוף-סוף את מראת נפשו כחיי הכדידות והגבר ובטכנות האורבות לו בסביב — ולשוב אל ארצו וביח, אל חברתו הצעירה, אשר אך זה נשאה לו לאשה, ואל משקו בעמק, אשר "מאחורי הצאן" הם נלקח לפעולה במחחרת ההעפלה. ואולם ברצע מכריע זה בחייו אומר החלוץ העברי לגמשו: אלמלא עלה בידי להתחמק עתה מידי הבולשת הבריטית, הרי הייתי בלי כל ספק בידן לשנים של כאשר קל ינתון מכל היקר לי, ובכך, מה הובות לי ליהנות עתה מחיים פרסיים שלווים? לא! שנים אלה ירש תהינה לעבודת-העם, להביא לחיי-מבטחים את המוני בית ישראל אלה, הפליטים הדוויים, המלאים את מחנות אירופה; קודש למחחרת, ההעפלה.

אין זה טיפוס יחיד הראוי לשמש ביטוי לאוהה רמה מוסרית נאצלה, אשר חספה על מסעל עליה בית כמעט כל אחד מבני החבורה המצומצמת, ואחר-כך מאנשי המוסד לעליה במסגרות הרחבה המתרחבת בלי הרף, עמד לא פעם בפני הכרעות אישיות קשות. איש איש גלעל למצבים קשים ובלתך מוסיים, שהיו מבחן ליציבות האומי, לצדום הדרכות ברעיון החלוצי, לטוהר המידות ולעוסק הערבים המוסריים שעליהם חיו. והם עמדו במבחן — הרכם ככולם, ללא יוצא מן הכלל. וכך לא רק בשעה שהחבורה היתה עדיין בבחינת קומץ יזומים בעלי שיעור-קומה, אשר הגו את המפעל וביצעהו בדם לבד ובכל יושחם, אלא גם אחר-כך, כשבדל המעגל והתרחב ואנשי המוסד לעליה לטוגים מנו כבר עשרות ומאות ואף יותר מהן. כך כל כיוויה של דשח הקשר מן האניות ליבשה באוחה תקופה; וצורה של הפלמיח מאנשי "גדעון" (זה כיוויה של דשח הקשר מן האניות ליבשה באוחה תקופה); מברזיים המתנדבים למינהם; מוריה-הדרך כיערות וכן צוקי-סלעים; הספנים הצועדים עד צואר במים; מרגנים והמלווים; מורדי העולים מן הספינות ליבשה והנהגים המובילים אותם לסקומיח קליסתם — יש איש פעולתו ובתפקידו, הגדול והקטן, ראה עצמו לא רק חוליה כשלשלת אלא כעמוד-התחן, האחראי לפעולה כולה, אשר כלעדיו אולי יחמוטש הביון.

על כן לא היה זה מקרה, כי הופיע איוה פנהיג אלמרגי, שיצא כראש שירה מחמדת נגד כפשה אידיה, שנעלה את שירי הארץ; כראש אלפי יהודים שאך תמול היו צללי-אדם בניסאות ובמחנות קות — והנה הם עומדים כגאווה וכמבחן כביד של שכית-תרעב, שלא היתה דוגמתה, או של מאבק אלשים בחיות "תמות נפש עם פלשתים", המועזע את העולם בשיעור קומתו.

לא מקרה הוא, כי איש-היקרות חיים (אנצו) טרני, אשר, כחנה שנס וכחביבה רייק ופרץ גולדשטיין זורים, נתן חייו בנוסחתו להביא כשרות עידוד לעם המעונה במחנות-המות — יצא לשליחתו מתוך רומץ פעילי החבורה המצומצמת של אנשי המוסד לעליה. כשליחתו של המוסד הנה עשה החילה במשך שנים כמתנדב כאחת מעמודותי הקשות ביותר, במחחרת העליה ביבשה מעיראק. וצעד אחרון שלו הקרבה עצמית שאין נעלה ממנו — היה המשך ישיר מארתו הלך-הרוח ומאותם המניעים המוסריים שהביאוהו אל חבורת אנשי המוסד לעליה, אשר פרק זמן מטים גם שימש לה בחשקו של מרכז. ואין להמקרה, כי לאחר שהעלה את חייו לקרבן כאה חברתו ואם-ילדיה להמשיך באשר התחיל, ובזרוא לא קרה הוא גם, כי כתישראל ישה, מאנושי הים הראשונים, שהתחיל שליחותו בספינת-המעפלים הראשונה לעולם השניה, אשר ממנה לא חזרו, וכך עוד אחרים.

אחד מקוריה-אופי היסודיים, שהיו משותפים לרוב אנשי המוסד לעליה, היא ההתמדה בתפקיד הקשה שיש לטלוהו על עצמם מרעיון, אלה שהתחילו בפעולה בשנות 1934 ו-1938 הם גם שסיימוה בשנת 1939. אותו שמעון, אותו לוי, אותו דני, אותו קדמן, אותו חפשי, אותו חיים ואתו צמני ואתם חלל חבר קיבוץ גבעת-השלושה וחבר רמח-הכבש וחבר אילת-השחר ורמת-הדוד ואשדות-יעקב וגבעת-השחר וכפר-גלעד וכנרת. הם יזמו והם ביצעו, הם התחילו והם סיימו. לוי שורץ, המלווה הנאמן של הקצוות הקטנות וכהן עשרות או מאות מעפלים בימים ראשונים — הוא גם שליחה את האניות לעליה, שיועזו את העולם, בשנים האחרונות. יוסף ברפל (קדמן), אשר בקיץ 1934 יצא לגמלי סליה וייתן לתהות על דרכי שכירתה של ספינה ראשונה וברשוחו סכום של מאה לירות, הלאות הן גלומב מבנק-הפועלים, הוא כעבור שנים לא דבות הוושא כחאירות לעסקים ימים בהיקף של מאה אלפים ומיליונים. זאב שינד ז"ל ושמעון וחיים, שיצאו לנמל פיראוס כחלוצים שירונים שולקתו חזרי המחשה ללא כל מושג כעסקי ימאות המסובכים וכסתר-יחורה של החי חיי הנמל וכל הברון הם היו לאחר שנים לאנשי עסקים מצוינים ומומחים מובהקים בענף הימי בקוה-מינה בינלאומי. כל איש מהחבורה, בכל ענף מענפי הפעולה, ואליהם נספחו, מרצון ובהתלהבות, מחנה גדול של ימים נוספים, ועדים צעירים חיוכי פלמיח היו לקבדניטיט מחוננים, לכארבני שידות למפנת או יצאי שידות-קשר במחחרת בינלאומית, במעט החלו ובממדים עצומים כילה, כי ההתרחשויות בעולם מנסות ישראל העלו את מפעל ההעפלה. על מסי-מטילת-הברזל של ההיסטוריה — איפרה זו נתמן פירקין היתה לאחד הביטויים המקובלים כקרב אנשי החבורה מדי בואם לשכם את מפעלם.

המרכז בפאריס לא נשא אופי של משרד בסובן המקובל של כושג זה. הוא גם לא נקט כשיטת-פעולה רגילות. החבורה היתה מגוונת מאוד הן מבחינה אישית והן בהשקפותיהם המדיניות של חבריה, בייחוד בחקיקה הסוערת של מייצוגים ופילוגים בתנועת העבודה העברית. אך על-פי-כך פעלו יחד מתוך חירות ואחווה. עוד מראשיתה נאלצה החבורה להסתגל לתנאים המיוחדים של עבודת-מתחרת כלפי-החן וגם כלפי-מנינם. ועוד אז נהגו להגביר את דרכי עבודתם באימרה שהיתה שגורה כפי של איש-ההגנה אליהו גולומב: "חי צע לאום ויק" (כפי שאפשר).

קו אופייני אחר, שיחד את נושאי המפעל הוות ועשה אותו סמל מעולה למיסב הערכים המוסריים שהונחו ביסוד המיפוס האנושי החדש שקם על אדמת ארץ-ישראל העוברת — הוא הצניעות הנצוץ של כל יחיד לעצמו וכל חבורה יחד. האיש המרכזי של המוסר-לעלייה, אשר תחת ידיו עברו כוואי מיליונים, כשהוא בא למחן המסואר "גורג החמישי" בלב פאריס לשיחה עם בעלי חברות-אניות גדולה, אשר אתה עמדה החבורה במשא-ומתן — הרי הוא מסתיר כחף ידו את הטלוי שבמכנסיו, כי לא התלס עדיין אם קניית מבנסים חרשים היא. הוצאה חיונית. ואפשר לטפור עוד עובדות רבות מסוג זה מהחי ההפעלה ונושאת, שכיום אולי תרמינה לאגדות טימים קרומים.

ועוד יוקידי לאנשי החבורה — התזהותה המלאה, ללא שיוך, עם המעשה שהם עושים. לימים, לאחר שנחמיקו הפעולה היתה כבר נחלת הקופה, אשר קצב החיים המורכבים במדינת ישראל עשו אותה תוך שנים מעטות נחלת העבר — הטיפני פה ושם העודה או ספר של יחיד, אשר גישה לתאר את הפרשה כולה או פרק ממנה. והיה מי שבא כביקורת על מספר זו או אחר, שראה עצמו בסדכו הפעולה, כאילו מצביא יחיד היה בחויה. אבל אפשר להבין הלך-רוחם של מספרי קורות הפעלה אלה בגוף ראשון. תנאי הפעולה הנוצרת אילצו כל יחיד בעצמתו להכרעה ולמיצוגים אישיים אף בעל-ליכולתו הטבעית. תוך-כדי-כך גדלו האנשים כגודל התפקיד, נתחשלו ונתחמנו וכוחותיהם פרצו וגאו. איש-איש בעיסתו הוזהר עם תפקידו במידה כואה, שראה עצמו אחראי יחיד, מניס-אל-פניו עם משק כנפי הדיסמוריה. וכך נקבעו הוכרונות, שזורים בחחיות אישיות מסוימות של עובדי המתחרה, שנתן נחלתו הוא בלבד, מלוח לבטים אכזריים ביחידות על גודל אנשים למאות, ולפעמים לאלפים, שהופקדו בידיו. וגם אם שותפים רכים נודעו לו בכל מעשה והוא לא שימש בשעתו אלא בורג קטן בכמונה הגדולה — אף-על-פי-כן נחלתו בלבד הוא מאמץ זה שנחרת ככל ישרותו לתמיד.

קו זה של עצמאות מלאה איש האחראי כמקום, או האחראי למיבצע מסוים, לא היה מקרי. הוא נבע מן האמון הרב בכל אחד מעושי-המלאכה, מן הבסחון בהזדהותם עם המפעל ומן ההנחה הנכונה של העומד במרכז פעולותיו של המוסר-לעלייה. כי לגבי אנשים משיעור קומתם של פעילי מחתרת העליה ולגבי מעל-מחותרת הפרוש כפניו למרחבי-מרחבים של מדינות ויבשות, הרי תפקידו העיקרי של המרכז אינו אלא קביעת האדם הנכון במקום הראוי לו. האנשים פרצו כאילו בכוח עצמם, איש-איש כמקומו הראוי לו, ובתוך הפעולה צמחו להם כנפיים. מובן מאליו הדבר, כי היה צורך לצייד את האנשים בכלים לפעולה — בספיינות, באמצעים, בעוזרים. היה צורך לעמוד על המשמר ולפקוח עין צופיה למרחוק על מנת להיות מוכן להתערבות ברגע של משכר או מופנה. המשרד הצנוע בפאריס היה עד במשך עשרים וארבע שעות היממה. יצולויה הטלפון מכל קצויה עולם לא פסקו ביום ובלילה. המחוח הגיעה לשיאים הידועים רק בחיי מפקדות בימי קרבות מכריעים בחויה. אבל כמציאי בקרב כך ידע האיש במרכז, אשר לא הוכתר כשום תואר רשמי ולא הוגדר כדרגה, כי חובתו לגבי ההתערב בתהליכי יומיום של הפעולה אינה נוספת מן החובה להתערב ברגע הנכון. לא פעם היתה ניצבה לפני עיניו אותה תמונה בולסת מתיאורי הקרב הגורלי בחויה בורודינו שכספר "מלחמה ושלוה" לטולסטוי: שם יושב לו המפקד הישיש על ספסל מרופד שטיח במפקדת-השדה הארעית; הוא אינו אורה כל הוראות ואינו סוקר סקרווח; הוא רק כסכים או אינו מסכים להצעות המוכאות לפניו. בהיותו שומע את החברות המסקרים, נרמה להם כאילו אין הוא מתענין בלל בחובן הדברים, אלא משהו אחר מעסיק את מחשבותו, משהו הטבוע בארשת פניהם של המדברים או בגון דיבורם. בגשיון המלחמה ארבע-השנים ידע ובשביל וקנתו הבין, שאי-אפשר לו לאדם אחד לנהל כאות אלפים אנשים הנאכקים עם המוות, וידע שבגורל הקרב מכדיעים לא הוראותיו של המצביא, לא המקום בו עומד הצבא, לא כמות התותחים והתרונים — אלא אותו כוח כלחירתתס הקרוי רוח-הצבא, והיה עוקב אחר הכוח הזה ומדריכו כל כמה שהיה דבר זה נתון לשלטונו.

השלישי, שנטלו על עצמם מרצון את עול המאבק ועמדו בו — הוא מלדיה כאחד הגילויים הרים ביותר של המרד בגלות את תוסעת הפעלתם של רבבות פליט תרב, ושרידי השמדה, שעברו כל מרודי הגיהנום הנצף ופילסו להם בעוז גשגב כזה את דרכם למולדת בנתיבים נפתרים בלב מורדפים ומותקפים על-ידי אגיות-מלחמה אדירות של הצי הכריטי, נסחבים ומנוכים, שכיום אינם מעבד לחרות וגדריהלי במשך חודשים ושנים.

ובהפעלה זו, יותר מבכל גילוי אחר של מלחמת החירות, באה לידי ביטוי מלא גם עצמאותו ויחודו המאבק הציוני. הסבל הכלתי אנושי שנפל בגורלם של המפעלים הישל את רצונם העז להביע מלכות משלהם. המוני הסליטים היו לחילי הגאולה, מבקיעי חומות-ההסגר. וכל אלה, שולגו במערכה גורלם ודמה לגורל חילים של אחז מספינות מלחמת חירות ישראל, שצללה בתהום. כל יחיד המפעלים ראה כעליותו ובספינתו המנוה סכרעת לזכותו של העם היהודי לשוב לארצו. מפעלי החן הכירו מעל סיפון אנייהם כשדם צללה כי כל חייהם קשורים בארץ-ישראל. בליל גדושה של חילי אסונות ככות הרוע מצערים בעתלית, תוך מכות אכזריות של חילים בריטים חמושים וזרועים. שהעירום משתם — גילו המפעלים המבודדים והמוחזקים, יהודים בשרידי קהילות אירופה הנצרות, התנגדות עזה ונמרצת מתוך עמידה בכבוד על משמרתם לא בפליטים אומללים אלא בחיילים.

מדים הפנינים על כבוד העם היהודי בארצו. בהקלמה לספר קורות ספינות המפעלים יציאת אירופה תשי"ז נאמר, כי "היסוד העמוק ביותר להתעמלה הוא דבר היותה נעוצה כעיקרה... בחוקים הפנימיים של התמיה היהודית. הנסיבות הציוניות עלולות רק לטיע או לעכב. ההפעלה היא אולי אחת ההוכחות הגיענות, שחוקים מסוימים לק אכן קיימים — אם למרות כל ההוכחות הקמים עליה במשך אלפי שנים חיה ההפעלה היהודית תמתי ומצחה לעינינו".

מכאן ההשואה שנמתחה כאותה הקדמה בין ההפעלה לעלייה השחאה זו אומרת, כי אם יבוא להיסטוריון מסקור את שתי הפרשיות האלה, אין זה מן הנמנע שיבוא לכלל מסקנה, כי במשך גלותנו ושלטון הנרים בארצנו, היחה ההפעלה דרך-החנך של הנחירה היהודית ארצה, ורק תפנית מסוימות, בהפסקות-אסונות, הצליחו היהודים להשיג פאת השליטים רשות חוקית או חוקית חזקה לעלות לארצם. אפיוחה כואה היתה, מבחינה היסטורית, גם כל עליית-הסרטיסיקפים בתקופת כבוש הבריטי. יותר מנאות, רק בכוח לחצו הסתמיד של ורם ההפעלה ולעתים בכוח המחץ שלו — שנו מסעם לסעם אותם החיתורים והנמינוה מצד השליטים הודים, שאיפשרו את הכניסה החוקית ליהודים.

הכרתו התמה של המפעל היתה, כי זכותו לעלות למולדתו בלתי מעורערת היא. זכות זו אינה ניתנת כל הסכמה וכל אישוד של גורם זר. כל גורם מעין זה המונע את העליה עושה מעשה רשע ודורן. על כל חשן השליטים הודים בצדק, שבפעולה הצנועה והצמחנית הזאת נערץ המרד היהודי העמוק יותר נגד תלחונן במשטר זר, נעוצה החגרות ישידה ובלתי-גרתעת בחוקי השליטים הודים, נעוצה התקלמה בסמכותם וגזירותיהם והוכחה ניצחת שהיהודים — אכן — אחת-החליטו ליטול גורלם עצמם. מבאן יוסבר, מדוע ריכזה בריטניה האדירה את מיסב בחותיה וועמה במלחמה בספינות המפעלים.

ועתה המרי של ארבעה אלפים וחמש מאות מפעלים אלמונים של אותה הספינה יציאת אירופה תשי"ז (Exodus 1947), אשר שולחו בכוח-הנרוע מחוטי הארץ לשם החזרתם לארמת גרמניה, טלחה אח-אח העולם. עמידתם היתנה והבלתי מעורערת דהדימה, ובסופו של דבר ניצחה. אחד ממלחי הספינה סיפר בעדותו:

"שאלנו את עצמנו מתיכן הכוח לאנשים אלה להיות ולהחזיק מעמד בתנאים האיומים שבהם חיו? לכן הורב, אשר משהו הפיצו ברכים, כאילו חברי ההנהגה הם שהכריחו את האנשים... די כוח היה בידיהם להתגבר עלינו תוך כמה רגעים אילו חפצו. היו ביניהם בחורים בעלי אותוח הצמינות של יליגורד ומוסקבה, אנשים שעבר עליהם הרבה ובוחם רב להם. ואנחנו, הארצישראלים, ארבעה בחורים בלדת אחת. מי אנו וכה כוחנו עולמתם? רצונם העז שבינו את מעשיהם. אנתנו רק עזרנו להם לעודנו בשכילוננו... והיה זה גילוי נפלא, כאשר שוחחנו בינינו, הארצישראלים, אמרנו שיש לנו היסטוריה משארת וידועים אנו מפורים ונלאים על גיכורי עמנו. ואולם, כי יוכלו היהודים לנהוג כך גם כיום — זאת אלא כי ירושת-דורות היא. ידושה של גבורה ישראלית קדומה, אשר תרדה ללכותיהם של אנשים טטוסים אלה, אשר גם אם באו לאגיה חולים, שכורים ורצוצים — עמדו עמידה נפלאה זאח".

*

הפעל עליה-ביית נסתים עם ימוד מדינת-ישראל במאי 1948 ועמ עליית אחרוני העצורים ממחנות הריכשים לקפריסין כסוף ינואר 1949. תקופת מיומה של עליית המחחרת כצער ובסורים בטוח השלטון הור — היא גם התקופה דראשיתה של עליית ההמונים הגולים והימול-גלויות בפרהסיה כשהו רבים ועל כנפי נשרים" בראשת ימי מדינת ישראל העצמאית. ובליעצ העליה לא תם עדיין, כשה מתוך הקומץ שהניה את היסוד לו — עוד הם נושאים בעולו עד היום.

המערכת: אברהם אכר, צבי כהן, עמיתוד תבור, העורך: עמיתוד תבור.

התוכן:

מניח וילבושביץ-שוחט

- 3 דמותה של מניח / ר.
- 4 לזכרה / יוסף ברץ
- 5 מהפכנית הלכה לעולמה / עדה כהן
- 6 האשה שמעולם לא נשברה / אורי קיסרי
- 8 פרקי בראשית: השמירה בארץ / מניח שוחט

עצרות ה"הגנה" בתל-אביב

- 19 "כך נוצרה ההגנה"
- 31 דברי החברים אברהם אכר, יצחק קנב, ישראל גלילי... שאין מדברים עליהם השבוע / אורי קיסרי

בית-אליהו — בית ה"הגנה"

- 35
- 39 אל אחי חברי ה"הגנה" / ישראל גלילי

כמערכות צה"ל

- 41 הרמטכ"לים של צה"ל / יוחנן גולדברג-כידון

פרשות

- 47 מלחמות עם ישראל — על מה? / אלי"מ גחום שדמי
- 58 בעקבות ההעפלה / ברכה חבס
- 68 חברי ה"הגנה" במדי משטרת המנדט / אלי"מ ישראל כרמי

חברים כותבים

- 79 יש עוד בחיים פגישות כאלה... / צירלי
- 83 למה ומדוע? / יחודה גורדון
- 84 על פעילות ארגון חברי ה"הגנה" / לאה ברצבי (אקסלרוד)
- 85 זכרונות ממאורעות 1947 / הלל הורביץ
- 87 ז'קור ברצועת עזה / שרה הרץ-וינוגרד

בארגון

- 89 מעניני דיומא / צבי כהן
- 90 מהמתרחש בארגון

בשולי החוכרת

מניח וילבושביץ-שוחט ז"ל

17 בפברואר 1961 הלכה לעולמה מניח וילבושביץ-שוחט.

הלכה ברוסיה הלכנה במשפחה של חובבי-ציון. היתה חברה בתנועה הסוציאלי-בולוציונרית (אם-אר) ובחוגי מחתרת שונים. עלתה לארץ ב-1904, היתה מראשוני "השומר" ומסידי קבוצת כפר-גלעדי. בימי מלחמת-העולם הראשונה נאסרה על פעילות ציונית על-ידי השלטונות התורכיים והוגלתה עם בעלה ישראל שוחט ועם יחוסע חנקין לאנטוליה. במאורעות מאי 1921 היתה בין ראשי הפעילים בהגנה על תל-אביב. במאורעות 1929 פעלה בארגון הכמחזן בחיפה, עמק-הירדן והגליל התחתון. במאורעות 39-1936 היתה פעילה בעניני עלייה ב'.

בת 81 היתה כמותה. גופתה הוטמנה בבית-הקברות בכפר-גלעדי, בחלקת "מיסדי, השומר".

דמותה של מניח

צעירים אמנם, אך מלאי מתח, הרפתקאות, אש-מהפכה, ואף אגדות שנקמו מסביב לשמה.

האם רק אישיות היסטורית היתה מניח?
נזאת ודאי שהיתה, אך גם דמות אדם דגומה אשה — שכולה בפני עצמה. ייחודית ומקורית ביותר. כמעט יוצאת-דופן היתה לרוב הסובב אותה, אותו יוצא-דופן של חיים פיוטי, שכולו נטוע במציאות הממשית. עם זאת — מרחק מעט בשחקים, נישא על היסודיים ואינו רוצה להיכנע לה, גם כאשר הוא מכיר ויודע את כל המתרחש וכל הנדרש ביחס לאותו יום.

הכוח של אשה חברה במניח וילבושביץ-שוחט עם כוח-הצדקה ומרץ-עשייה, שגברים לא ירבים נתמכרו בהם: התרפקות-רעיה ומסירות-אס מיגה עם חיים שבעיניה היו קודש לציבור, לחוננו, לצרכיו, אך לא ציבור בעלמא, כי אם אך ורק אותו ציבור בו כחיה ואותו ייצגה, בו האמיגה וממנו תב-עת: הנועת הפועלים העברית.

האם עדיין קיים היה ציבור זה כמי שהכיר לה? אולי לא, אך כלכה הוא חי כישות מוח-שית וממשית מאז ימי ראשית כפר-גלעדי. קולות תל-חי, נעוד מימי פרשי "השומר" — אותם נעדים יהויט, גיבורים אלמוניים, מלחמים ומופלאים שהיוו חשתיה-יסוד בש-חיי תנועת חפועלים העברית בארץ-ישראל. אל הצבר זה של גבורה יהודית וכמיתה עברית, שהתפרק בכוח ובקסם בהסתדרות שבו לבו של איש-החיים, ושמה של הנערה

האם לא היא, הנערה הגימנוסטיית הענוגה, בת-הסובבים, היתה זו שהתייצבה באומץ ובת-מימות לפני ראש המשטרה הצארית זובאטוב השחור-משחור, ותבעה ממנו לשתרר פועלים משתתפי הפגנות-הרעב בעיר מינסק? התיי-צבה, ותצליחה, ההבטחה ניתנה. עיניה הכחור-לוח של מניח שוחט, שעד יומה האחרון נשאר בהן תהדייה והפיכתן גם יחד — שבו לבו של איש-החיים, ושמה של הנערה